

Podplukovník Ing. Bohuslav Pernica, Ph.D.

Zapojování civilního sektoru do činnosti ozbrojených sil: vojensko-správní a vojensko-průmyslový komplex

INFORMACE

Ozbrojené síly bývají považovány za stát ve státě, jehož velikost a moc jsou v demokraciích regulovány orgány civilní kontroly ozbrojených sil. To sice omezuje hrozbu militarizaci společnosti, neznamená to však nutně minimalizaci vlivu vojáků na ekonomiku a státní moc, výši a strukturu vojenských výdajů a rozhodovací proces mechanismu veřejné volby. Tento vliv bývá uplatňován cestou personálního propojování veřejné správy a odvětví národního hospodářství s ozbrojenými silami. Zatímco převodem správní agendy z vojenských a na civilní osoby omezuje soběstačnost armády a její vliv mimo působnost agendy ministerstva obrany, využívání bývalých profesionálních vojáků v podnicích uspokojujících požadavky ozbrojených sil a privatizace vojenských činností může vést k opaku. Tím je růst vlivu vojensko-průmyslového komplexu.

Úvod

Jedním z trendů v mezinárodním bezpečnostním systému se v posledních 20 letech stalo větší a větší zapojování soukromých firem do činností jinak vykonávaných ozbrojenými silami, a tudíž vykonávaných jako součást monopolu státní moci. Zatímco dříve zapojení soukromého sektoru do novodobého podnikání v oblasti vojenství mohlo být spojováno s tradičními „vojenskými značkami“, jako byla francouzská *cizinecká legie*, dnes působí na světovém trhu s „vojenskými službami“ přehršel podnikatelských subjektů, které jsou teorií systematizovány od malých vojenských/bezpečnostních firem, přes nadnárodní koncerny až po celé soukromé armády. [1, 2] Ačkoliv byl tento trend rozeznatelný již v poslední dekádě dvacátého století, [3] a to zejména v souvislosti s nedostatečnými kapacitami OSN pro mírové operace [4, s. 123-133], naprosto zřetelným se stal s vyhlášením *globální války proti terorismu* a nasazením amerických vojsk v Iráku a Afghánistánu. [5]

Privatizace činnosti státních institucí zajišťující vojenské činnosti je jevem zasluhujícím si bližší pozornost, přesto o něm nelze hovořit mimo civilně-vojenské vztahy, propojování armády, státní správy, státu a ekonomiky. Cílem tohoto textu je ukázat kontext existence dvou vojensko-civilních komplexů, z kterých trend privatizace vojenských činností vychází. Článek je výstupem projektu GAČR P408/11/0709 „Privatizace bezpečnosti“ a vznikl za finanční podpory Grantové agentury ČR, čímž jí autor článku tímto děkuje.

1. Model státu ve státě

Již ve středověku byly skupiny, organizace a společenské instituce vykonávající své aktivity na území ovládaném státním suverénem, které měly potenciál tohoto suveréna

mocensky ohrozit, nahlíženy jako stát ve státě (*imperium in imperio*). Toto slovní spojení použité ve Spinozově *Traktátu politickém* bylo používáno zejména pro armádu, ozbrojené síly, ozbrojenou moc podřízovanou moci státního suveréna, která mu na jedné straně slouží a je nástrojem pro obhajování a upevňování jeho moci nad svrchovaností a územní celistvostí ovládaného území, na druhé straně má však potenciál jej o tuto moc připravit a působit proti jeho zájmům. Vojsko tak bylo z jedné strany nahlíženo jako nástroj zajišťování bezpečnosti atributů státnosti, z druhé strany pak jako nástroj schopný ohrozit existenci státního zřízení, tedy převzít v daném státě moc vojensky, pomocí zbraní, pomocí vojenského násilí, vojenské operace vedené proti svrchované vládě. Konečně, toto podezření v historii potvrdily nesčetné případy vojenského převzetí moci, jehož svědky jsme byli i ve dvacátém století, a týkala se i demokratických státních zřízení.

Na základě historické zkušenosti je důvod pro to, aby se v demokraciích nahlíželo na ozbrojené síly stále s podezřením jako na potenciální pátou kolonu, suveréna uvnitř suveréna, stát ve státě, který má být pod kontrolou moci obecně nedisponující vojenskými a politickými schopnostmi, nevojenských osob, jejichž moc vyplývá z jejich politického postavení jako členů vlády, demokraticky volených zástupců lidu s legitimním mandátem hájit zájmy občanů a zájmy demokratického státu. V této souvislosti se hovoří o civilní/politické kontrole ozbrojených sil, [6] či spíše o civilním řízení a kontrole ozbrojených sil, [7] kde jsou vojsko a vojáci úkolováni orgány vytvářejícími svrchovanou vládu demokratického státu, a to ať už jde o kolektivní rozhodnutí přijímaná ve sboru, nebo individuální rozhodnutí přijímaná příslušným ministrem vlády, nebo jiným ústavním činitelem v postavení vrchního velitele ozbrojené moci.

Svou podstatou však státem ve státě nemusí být pouze vojsko, ale také policie nebo zpravodajské služby. Z tohoto úhlu pohledu by proto civilní kontrole měly také podléhat všechny složky využívající vojenský způsob organizace práce založený na přísné hierarchii, úkolování podřízených prostřednictvím rozkazů a trestněprávní odpovědnosti jednotlivců zaměstnávaných ve služebním poměru za splnění těchto rozkazů. V rámci modelu/konceptu obranného nebo bezpečnostního systému [8] jde o bezpečnostní instituce představující tzv. polovojskové prvky. Do této kategorie patří všechny bezpečnostní instituce zařazené podle národní definice do struktury ozbrojených sil. Takto např. až do zrušení zákona č. 92/1949 Sb., branný zákon, v roce 1999 byly v § 2 definovány české ozbrojené síly:

„(1) Ozbrojené síly tvoří vojsko (odstavec 2) jako jejich základ a veřejné ozbrojené sbory, které určí vláda, části těchto sborů nebo jednotliví jejich příslušníci, pokud podle tohoto zákona nebo zvláštních předpisů podléhají vojenskému velení; v době mimořádných opatření podle tohoto zákona (§§ 46 až 50) po příslušném povolání (§ 46, odst. 2) též veřejné ochranné sbory určené zvláštními předpisy, jejich části nebo jednotliví příslušníci a jednotky složené z těchto osob, jakož i osoby povolané k osobním úkonům pro potřeby ozbrojených sil (§ 45). (2) Vojsko je souhrn vojáků. Vojáky se rozumějí osoby, které byly odvedeny (§ 15) a mají služební povinnost (§ 20).“

V optice dnešního institucionálního členění bezpečnostních institucí představovaly veřejné ochranné sbory zhruba to, co dnes představují bezpečnostní sbory definované zákonem č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů.

Naopak současná definice českých ozbrojených sil, jež je v platnosti od roku 1999 a je obsažena v § 2 odst. 6 a § 3 odst. 2, 3 a 7 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách

České republiky nedefinuje ozbrojené síly tak extenzivně, jako tomu bylo u definice převzaté z československého zákonodárství:

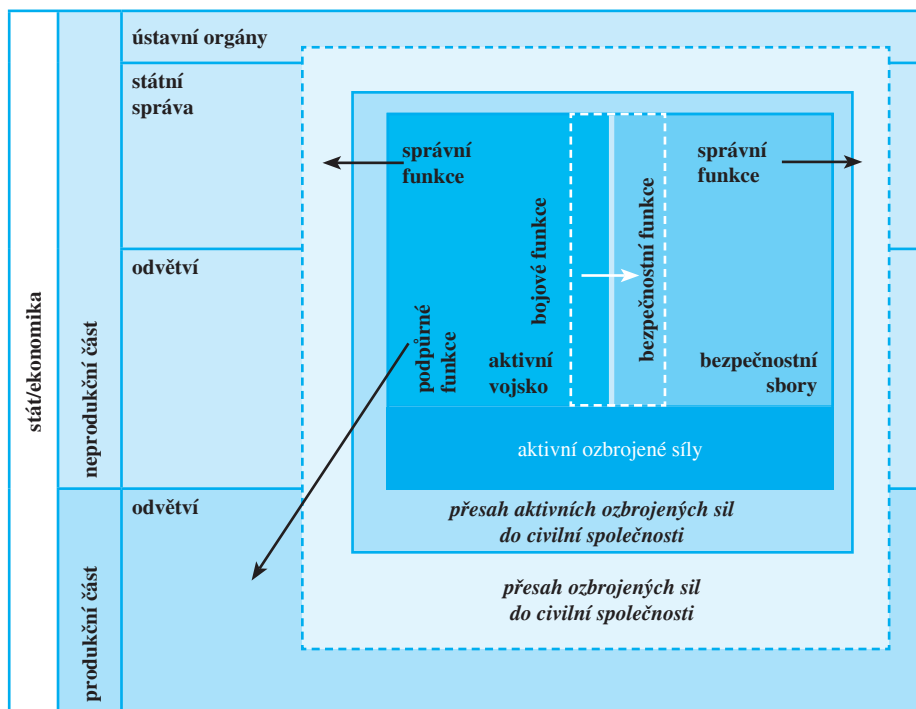
„(6) Příslušníkem ozbrojených sil je jen voják v činné službě. ... (2) Ozbrojené síly se člení na armádu, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž. (3) Ozbrojené síly tvoří vojáci v činné službě a vojáci mimo činnou službu; ... (7) V ozbrojených silách se zaměstnávají občanskí zaměstnanci, kteří tvoří civilní personál ozbrojených sil...“

Extenzivní charakter československé definice je dán konceptem výstavby ozbrojených sil a konstrukcí branného systému socialistického Československa. Ten předpokládal, že tehdejší ozbrojené síly budou použity ve velkém ozbrojeném konfliktu odpovídající intenzitou svého průběhu a nároky na zdroje zkušenostem první a druhé světové války, tedy tzv. totální válce. Do ní se nezapojovali pouze vojáci, ale nepřímě také všechny pracovní síly národního hospodářství. [9, 10, 11] Přípravu společnosti na totální válku dokládají také tehdejší československé publikace používané jako výukový standard na vojenských školách, [12, 13] jejíž výklad se tehdy nenesl pouze v duchu tehdejší oficiální politické propagandy, ale měl také základ v branné propagandě. Ta byla považována u tak malého státu, jakým bylo Československo, s tak velkým sousedem a s tehdy tak špatnou vojenskou pověstí, jakým bylo Německo, za žádoucí. [10, 14] Fakticky tato definice pracovala s pojetím ozbrojených sil jako „celkových/úplných sil“ dostupných pro zajištění vojenských potřeb státu.

Větší zastoupení vojáků ve státním aparátu nebo národním hospodářství ovšem znamená zvýšení stupně jejich militarizace. Ta je v některých případech žádoucí. Jde o případy, kdy pro potřeby rychlého uvedení ozbrojených sil do stavu pohotovosti, jejich mobilizace a aktivaci vojenského hospodářství [9, 10] je nutné, aby vojenský personál již v době míru kontroloval část správního aparátu umožňujícího ozbrojeným silám přístup ke zdrojům, statkům a službám potřebných pro vedení bojové činnosti po, řečeno českou terminologií, vyhlášení válečného stavu nebo stavu ohrožení státu. V tomto světle tak existuje v rámci státu a národního hospodářství prostor, kde příslušníci ozbrojených sil mají povoleno „pronikat“ do civilní společnosti v rámci přípravy na potenciální ozbrojený konflikt. Ozbrojené síly takto fungují v rámci národního modelu „státu ve státě“, jenž prostřednictvím bezpečnostní/branné legislativy [8] vymezuje místo ozbrojených sil uvnitř společnosti a ekonomiky. Takový model je prezentován v obr. 1, a to v podobě překrývání vrstev státu ztotožněného s národní ekonomikou dělenou na produkční a neprodukční část s vrstvou aktivních ozbrojených sil, které, jak je naznačeno šipkami, mají potenciál expandovat v rámci státu i ekonomiky. Stejně tak se může měnit poměr mezi vojskem a bezpečnostními sbory.

Model „státu ve státě“ pracuje s československou definicí ozbrojených sil, když jsou tyto síly definovány jako vojsko, budované pro výkon bojových činností, a bezpečnostní sbory, budované pro výkon nebojových – bezpečnostních činností. Mezi vojskem a bezpečnostními sbory přitom může existovat přesah, jestliže si podpora bojové funkce vojska vyžaduje činnosti jinak plněné policií, hasiči nebo zpravodajskými službami. To umožňuje expanzi vojska do bezpečnostních funkcí.

Ozbrojené síly určené k mocenskému ovládnutí určitého prostoru potřebují ke své činnosti správní orgány. Mohou vykonávat část státní správy prostřednictvím orgánů, které jsou součástí ozbrojených sil, nebo vojáci mohou být integrováni do civilní státní správy. Ve vztahu k podpoře bojových nebo bezpečnostních funkcí vykazují ozbrojené

Obr. 1: Model ozbrojených sil jako „státu ve státě“

síly určitou míru soběstačnosti, hospodářské autarkie, na území, které ovládají. V tomto směru mohou být některé podpůrné činnosti vykonávány vojáky v jinak civilních odvětvích neprodukcční části státu/ekonomiky, jako je např. zdravotnictví či školství, nebo v produkční části státu/ekonomiky, např. v oblasti speciální výroby, výzkumu a vývoje, nebo dokonce zemědělství. [15, 16]

Ve vyspělých demokraciích však nemají ozbrojené síly, a tedy vojáci v činné službě přístup do vrstvy nejvyšších politických orgánů státu, mezi ústavní orgány. Při vojenských převratech je ovšem i tato varianta možná, když i vysocí vojenská důstojníci se stávají hlavami států nebo vlád.

Ve své minimalistické podobě mohou být ozbrojené síly představovány pouze aktivním vojskem, tj. vojáky v činné službě, vykonávající pouze bojové funkce, nemající přístup ke správním funkcím, ani k funkcím podpůrným. Takto by existovala absolutní civilní kontrola ozbrojených sil, kdy správní i podpůrné funkce vykonávají civilní osoby bez jakéhokoliv vztahu k vojsku. V maximalistické variantě je třeba k aktivním vojákům připočíst vojáky v záloze, tedy jinak civilní osoby, které však prošly odvodem a vojenskou službou a v případě potřeby mohou být povolány do aktivní služby. Tímto způsobem ozbrojené síly přesahují do civilní společnosti jaksí přirozeně, je-li vojenská služba chápána jako služba této společnosti a tato služba může dojít svého politického nebo hospodářského ocenění ze strany této společnosti. Může se jednat o získání volebního úřadu, zaměstnání nebo daňových výhod. [17, 18] Zejména v americké společnosti bývá téma společenských zásluh důležitým tématem politických kampaní.

Jak expanze vojáků v aktivní službě, tak vojáků v záloze mimo instituci vojska může být nahlížena jako zvyšování stupně militarizace státu/ekonomiky. Teoreticky lze dosáhnout úplné militarizace. Zmenšování tohoto stupně lze dosáhnout nejenom zmenšováním ozbrojených sil či změnou jejich národní definice, jako tomu bylo v České republice, ale také konverzí vojenských míst zpět na civilní, nebo *outsourcingem* podpůrných funkcí z produkčních nebo neprodukčních odvětví národní ekonomiky.

Takováto demilitarizace společnosti vede k opačnému jevu, než tomu bylo při expanzi vojáků do společnosti a hospodářství. Tím je snížení stupně ekonomické soběstačnosti ozbrojených sil, tj. zvýšení jejich závislosti na civilním okolí. V případě uplatňování *outsourcingu* v ozbrojených silách je tak outsourcing strategií budování ozbrojených sil, [19] jejímž rizikem je možnost etablování nových států ve státě v podobě společností podnikajících v oblasti vojenství schopných nejenom uspokojovat požadavky vojska v oblasti podpory výkonu jeho bojových funkcí daleko pružněji, než by toho byl schopen správní aparát příslušného Ministerstva obrany, ale dokonce schopných ovlivňovat poptávku ozbrojených sil a případnou výši a strukturu vojenských výdajů.

Shrnuto a potvrzeno, v rámci modelu ozbrojených sil jako „státu ve státě“ existují dvě základní linie expanze vojska ve státě a ekonomice: horizontální a šikmá (případně vertikální). V rámci první linie může vojenská moc expandovat pouze v rámci státu, státní moci. Děje se tak jednak přebíráním bezpečnostních funkcí státu a rozšiřováním definice ozbrojených sil z vojska i o bezpečnostní sbory, jednak i rozšiřováním agendy patřící do působnosti Ministerstva obrany nebo ministerstev řídících jednotlivé bezpečnostní sbory a výkon této agendy vojenskými osobami. V rámci druhé linie může vliv ozbrojených sil expandovat přímým zapojováním vojáků do činnosti dodavatelských subjektů, nebo zapojováním bývalých vojáků do řídicích orgánů těchto subjektů. Zde však na rozdíl od přenosu vojenské agendy na civilní orgány ve vodorovné linii modelu nemusí redukce vojenských činností v podobě jejich *outsourcingu* znamenat zmenšení vlivu ozbrojených sil na společnost.

2. Vojensko-správní a vojensko-průmyslový komplex

Místa, kde se v modelu „státu ve státě“ ozbrojené síly stýkají nebo překrývají ve svých činnostech s civilní společností, nazýváme vojensko-civilními komplexy. V rámci demokratického státu lze vždy rozlišit dva z těchto komplexů: vojensko-správní a vojensko-průmyslový komplex. V závislosti na potřebě přesnosti vyjádření lze však hovořit i o vojensko-průmyslovém a vědeckém komplexu [20] pro zvýraznění propojení ozbrojených sil s výzkumem a vývojem nebo o vojensko-zdravotnickém či dokonce vojensko-vzdělávacím komplexu, jestliže bychom chtěli zvýraznit angažovanost ozbrojených sil ve zdravotnictví a školství.

Jestliže by vojsko plnilo převážně policejní role, pak lze třeba také hovořit o vojensko-policejním komplexu. Při zvýraznění vlivu think-tanků jako vědecko-akademických organizací s vlivem na veřejnou politiku se po roce 2003 v USA dokonce objevilo pojmenování *the Military-Industrial-Think Tank Complex*. [21] Z hlediska přístupu armády k moci jsou ovšem klíčové přístup k výkonu státní správy a přístup k produkčním odvětvím národního hospodářství, tedy vojensko-správní a vojensko-průmyslový komplex.

Na rozdíl od pojmenování vojensko-průmyslový komplex poprvé použitého prezidentem Spojených států amerických, Dwightem D. Eisenhowerem, v roce 1961 v jeho

projevu v amerických pramenech označovaného jako *Military-Industrial Complex Speech*, jímž se loučil s úřadem prezidenta, [22] se pojmenování vojensko-správní komplex běžně nepoužívá. V českém prostředí se lze setkat spíše s pojmenováním vojenská správa používaným v branném zákonodárství předválečného i poválečného Československa, jenž vyjadřuje skutečnost, že výkon správní agendy, např. ve věcech branné povinnosti, mobilizace apod., je přímo svěřena do působnosti ministerstva obrany a vykonávána vojenskými osobami, tj. příslušníky vojska. Na tomto místě je třeba zmínit, že v případě ozbrojených sil nasazovaných za hranicemi státu (expedičně) to byli často vojáci, kdo jako první zajišťovali správu vojensky ovládaných území a tato správa přecházela na civilní osoby teprve s konsolidací poměrů na takovémto spravovaném území. Tedy prostřednictvím ozbrojených sil vstupoval jeden stát do funkcí jiného státu, přičemž existence funkčního bezpečnostního sektoru byla vždy předpokladem pro stabilizaci a rozvoj spravovaného území. [23, 24, 25]

Jak lze usuzovat z obou výše prezentovaných definic českých ozbrojených sil, existoval vojensko-správní komplex i v České republice. Z pohledu organizačního modelu zvoleného pro výkon vojenské správy mohly být vojenské správní orgány přímo součástí ozbrojených sil a nacházet se v podřízenosti příslušného ministra obrany, nebo vojáci mohli být dále navíc přiděleni mimo působnost ministerstva. V rámci první možnosti si české ozbrojené síly cestou sítě okresních/územních vojenských správ zajišťovaly doplňování branně povinnými vojáky a zajišťovaly součinnost hospodářských subjektů při přípravě mobilizace a koordinovaly svou činnost s civilní státní správou při operační přípravě státního území.

V rámci druhé možnosti byli vojáci přiděleni do podřízenosti jiných úřadů a v jejich působnosti vykonávali činnosti ve prospěch ozbrojených sil a ve prospěch přípravy na vedení vojenského konfliktu. Vždy šlo o nebojové činnosti, které mohly vykonávat civilní osoby. Nicméně z důvodů organizace takové práce ve spíše sociálně i personálně uzavřeném systému fungujícím z důvodu utajení v jiném sociálním systému (státu ve státě), byly tyto činnosti vykonávány příslušníky ozbrojených sil. Přehled o vývoji vojáků přidělených mimo působnost Ministerstva obrany ukazuje tabulka.

Tab.: Vojáci přidělení mimo působnost Ministerstva obrany v letech 1993 až 2010

Pracoviště	1993 ^(*)	2000	2003	2007	2010
Úřad vlády	–	2	2	–	1
– sekretariát Rady obrany ČR	14/4	–	–	–	–
– oddělení komplexního záchranného systému	1/2	–	–	–	–
sekretáři rad obrany územně správních celků	86/–	–	–	–	–
Ministerstvo vnitra	–	24	–	–	–
Ministerstvo hospodářství	17/2	–	–	–	–
– Český telekomunikační úřad	4/–	–	–	–	–
– Správa telekomunikací a.s. TELECOM Praha	2/–	–	–	–	–
– Správa radiokomunikací Praha	1/–	–	–	–	–
– Česká pošta	2/–	–	–	–	–
Ministerstvo zahraničních věcí	2/–	3	–	–	–
Ministerstvo financí	8/2	5	–	–	–
Ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci	1/–	–	–	–	–

Pracoviště	1993 ^(*)	2000	2003	2007	2010
Ministerstvo dopravy (a spojů) – odbor civilního letectví	7/– 2/–	16 –	– –	– –	– –
Ministerstvo zdravotnictví – Vojenská zdravotní pojišťovna	10/– 30/–	1 –	– –	– –	– –
Ministerstvo životního prostředí	3/–	3	–	–	–
Ministerstvo státní kontroly	16/4	–	–	–	–
Ministerstvo práce a sociálních věcí	2/–	2	–	–	–
Ministerstvo průmyslu a obchodu	2/–	5	–	–	–
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Vysoká škola ekonomická Praha	8/–	–	–	–	–
Správa státních hmotných rezerv	14/–	17	–	–	–
Státní úřad pro jadernou bezpečnost	1/–	1	–	–	–
Národní bezpečnostní úřad	–	25	–	–	–
Česká národní banka	2/–	–	–	–	–
Český rozhlas	4/–	–	–	–	–
Celkem	239/14	104	2	0	1

Poznámka: (*) Vojáci z povolání/policisté z aktivní zálohy Ministerstva vnitra

Pramen: Usnesení vl. č. 88 z 24. 2. 1993, nař. vl. č. 258/1999 Sb., nař. vl. č. 562/2002 Sb., nař. vl. č. 83/2007 Sb., nař. vl. č. 25/2010 Sb.

Z tabulky je patrné, že vojensko-správní komplex se v České republice zmenšoval. K největším změnám došlo v souvislosti s profesionalizací ozbrojených sil, když se ze 104 systemizovaných míst nacházejících se mimo působnost Ministerstva obrany vymezených nařízením vlády č. 258/1999 Sb., *o orgánech státní správy, v nichž vojáci z povolání plní služební úkoly obranného charakteru, a o počtu vojáků v nich*, zůstala pouze dvě taková místa a následně na základě novely zákona č. 218/1999 Sb., *o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon)* a přijetí zákona č. 585/2004 Sb., *o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon)*, jenž nahradil branný zákon z roku 1999 došlo k redukci sítě územních vojenských správ dislokovaných v bývalých okresních městech a územních obvodech hl. města Prahy na síť pouhých 14 krajských vojenských velitelství. Za povšimnutí stojí fakt, že ještě v roce 1993 se uvažovalo o to, že vojáci mají být přítomní ve veřejnoprávním rozhlase, v centrální bance a že dokonce mají zajišťovat chod jedné z rezortních zdravotních pojišťoven. V té době se rovněž počítalo s organizací obrany na území správních okresů.

Paradoxem vývoje vojensko-správního komplexu v České republice je vyčlenění 25 vojáků z působnosti Ministerstva obrany do působnosti Národního bezpečnostního úřadu, který vznikl na základě zákona č. 148/1998 Sb., *o ochraně utajovaných skutečností a o změně některých zákonů*, a měl zajišťovat správní agendu na úseku ochrany utajovaných skutečností, kterou si dříve zejména Ministerstvo obrany řešilo samo ve své působnosti, bylo tedy v této věci správně soběstačné. Takto byla část agendy přenesena mimo ozbrojené síly a posléze převzata civilními osobami, byť mnozí z nich mohou být vojáky v záloze.

Zvláštní je i skutečnost, že vojáci i dnes působí i mimo vojenské školy. Přestože zanikla systemizovaná místa pro vojáky v působnosti Ministerstva školství, mládeže

a tělovýchovy, nezměněn zůstal statut katedry vojenské tělovýchovy, jež je dodnes součástí Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze a jejíž personál je tvořen právě z větší části vojáky z povolání. Ukazuje se, že je možné fungování modelu vojenských kateder fungujících při vysokých školách, který existoval před rokem 1990 a který byl upraven zákonem č. 39/1980 Sb., *o vysokých školách*. Vojenská příprava byla tehdy považována za součást akademické přípravy mužů odvedených do vojska.

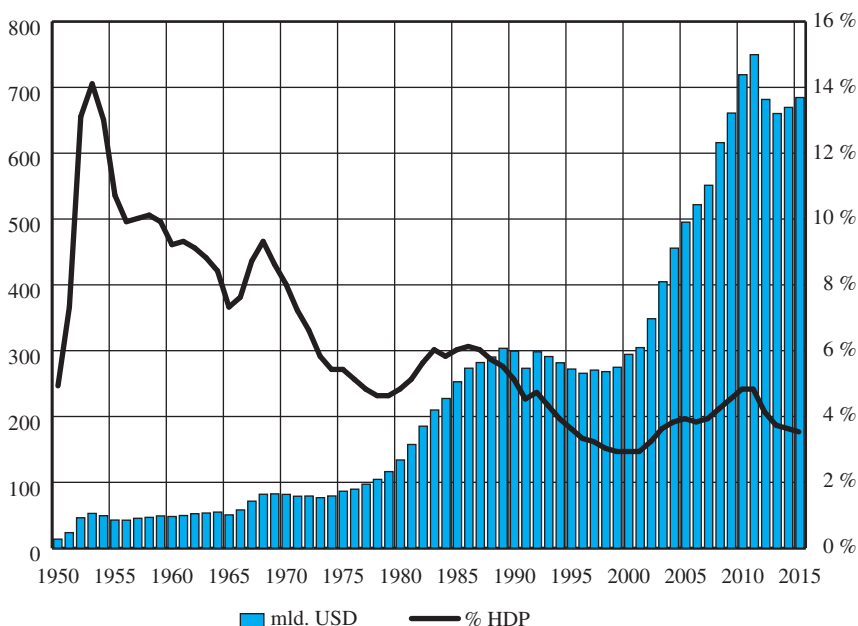
Dřívější branná legislativa umožňovala přidělovat vojáky k podnikům ve vlastnictví československého lidu, které pro bezpečnostní sektor zajišťovaly strategické či jiné speciální dodávky. Privatizací národního průmyslu tato možnost zanikla. Stejně jako byla ponechána možnost přidělit vojáka mimo působnost Ministerstva obrany, byla zákonem č. 221/1999 Sb., *o vojácích z povolání*, ponechána možnost, aby vojáci z povolání sloužili v: „...*orgánech státní správy nebo v právnických osobách a organizačních složkách státu, jejichž zřizovatelem nebo zakladatelem je ministerstvo...*“.

Tak to bylo např. ve státních podnicích a příspěvkových organizacích zřizovaných v působnosti Ministerstva obrany v roce 1998 plánováno 405 míst pro vojáky z povolání u příspěvkových organizací. O deset let později to bylo již jenom 219 míst. Přestože např. jeden z vojenských dodavatelů, Tatra, a.s., zaměstnal jednoho z bývalých náčelníků Generálního štábu Armády České republiky, [26] lze jenom spekulovat, jestli vojensko-průmyslový komplex v České republice představuje stejně závažný problém, jako je tomu u vojensko-průmyslového komplexu v USA. Jak dokládá obr. 2, zde se výdaje na národní obranu dlouhodobě pohybovaly vysoko nad 2 % hrubého domácího produktu (HDP), a zároveň Spojené státy v důsledku svého angažmá ve druhé světové válce disponovaly obrovskými průmyslovými kapacitami, které po jejím skončení prošly jenom částečnou konverzí.

Výroba a obchod s vojenským materiálem mohly zůstat výnosnou záležitostí i deset let po skončení druhé světové války, jestliže po těchto produktech existovala národní poptávka ze strany jejich uživatelů, kterou formulovala instituce armády a obhajovali její vrcholní představitelé, tzv. vojenského establishmentu (military establishment). [27] Tito představitelé v postavení generálů a vysokých důstojníků zároveň byli vnímáni jako důležitá část společenských elit schopná ovlivňovat veřejné mínění. [28, 29 s. 79-100]

Výzkumu vlivu vojensko-průmyslového komplexu na společnost byla věnována obrovská pozornost právě v USA, a to především v 60. letech a 70. letech dvacátého století poté, co ve svém projevu na existenci vojensko-průmyslového komplexu upozornil Dwight D. Eisenhower. [22] Problém se zdál politicky a společensky znepokojivým, protože ve vyspělém demokratickém světě, který se *Chartou OSN* vzdal možnosti útočné války, měly být vojenské výdaje určovány stejným způsobem jako výdaje na jiné veřejné statky služby, tj. na základě programů politických vlád a objektivní potřebou přípravy na obrannou válku. Nicméně, jak dokládá obr. 2, v době Eisenhowerovy vlády sice již docházelo ke snižování podílů vojenských výdajů na HDP, ale vojenský rozpočet rostl i po ukončení korejské války.

Navíc, jak si lze uvědomit z obr. 3, rozpočet amerického Ministerstva obrany (DoD) obsahoval více než 60 % výdajů, které neměly povahu výdajů na vojenský personál nebo výdajů na zabezpečení potřeb jeho ubytování nebo bydlení rodin vojáků. Tyto výdaje, které buď přímo plynuly dodavatelům statků a služeb pro vojenské potřeby, nebo byly spojeny s potenciálem privatizace činností zajišťovaných doposud DoD, byly

Poznámka: Údaje pro roky 2010 až 2015 jsou očekávanými výdaji.

Pramen: Office of Management and Budget/Historical Tables dostupné na <<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Historicals/>>, citováno 31. 12. 2010.

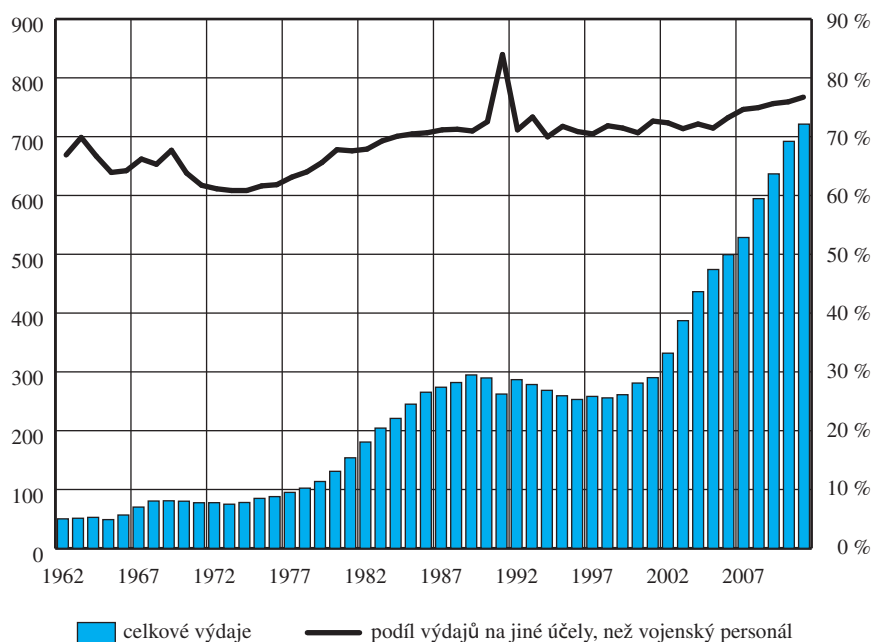
Obr. 2: Výdaje USA na národní obranu v letech 1950 až 2015 jako celkové výdaje a jejich podíl na HDP (v b.c.)

od roku 1962 soustředěny v programech: „Operation and Maintenance“, „Procurement“, „Research, Development, Test, and Evaluation“ a „Military Construction“. Vývoj veřejných financí, kde vojáci „diktuji“ politikům výši vojenských výdajů a vysoký stupeň militarizace ekonomiky, bylo obtížné racionálně vysvětlit jenom strachem ze Sovětů. Vznikla teorie vojensko-průmyslového komplexu. [30, s. 115-137]

Teorii vojensko-průmyslového komplexu jako druhu tajné dohody proti zájmům občanů a daňových poplatníků přivítalo hlavně antimilitaristické hnutí [31] a jako taková se postupně stala nástrojem i ideologické manipulace a propagandy v socialistických státech. Jenom *Vojensko-politický slovník* z roku 1987 [32] věnoval heslům *establishment USA* a *vojensko-průmyslový komplex* dohromady dvě strany z celkových 336 stran. Na druhou stranu varovná zmínka prezidenta Eisenhowera o propojování ozbrojených sil s jejich dodavateli podnítila zájem o zkoumání oblasti vztahu armády a průmyslu, které však již tehdy trvaly více než 100 let.

Jak lze vyvozovat ze závěru článku M. Noona, [33] tento zvýšený zájem byl pro ozbrojené síly sice nepřijemný, bránil však izolaci ozbrojených sil:

„... Jako zákazníci a uživatelé, kteří hledají nejlepší produkt za nejnižší cenu, máme enormní zájem na tom, aby americký průmysl uspokojil naše potřeby. Jak však můžeme dokázat kritikům výdajů na obranu, že spolupráce s průmyslem není synonymem pro tajnou dohodu? Za prvé, můžeme odrazit starost o hospodárnost a efektivnost vyjadřovanou našimi civilními a vojenskými vůdci. Musíme dokázat veřejnosti, že vzdušné síly se skutečně starají o svoje náklady.... Za druhé,

Poznámka: Údaje pro roky 2010 a 2011 jsou očekávanými výdaji.

Pramen: *Office of Management and Budget/Historical Tables* dostupné na <<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Historicals/>>, citováno 31. 12. 2010.

Obr. 3: Výdaje Ministerstva obrany USA (DoD) a podíl výdajů na jiné než vojenský personál u tohoto ministerstva v letech 1962 až 2011 (v b.c.)

musíme přemýšlet, číst a psát alespoň tolik o výdajích na obranu, jako to činí naši kritici. Za třetí, musíme zajistit, že naše vztahy s průmyslem nebudou takové, aby podporovaly naše kritiky. Pak, pokud vše půjde hladce, bude dalších 125 let vztahů s průmyslem stejně úspěšných, jako těch prvních 125 let.“

Odpovědí na kritiku a společenský tlak vyvíjený na ozbrojené síly se stalo **úsilí o transparentnost**, [34] tedy posílení role civilního dohledu nad ozbrojenými silami a dialog ozbrojených sil s civilní společností. Ten musel vést samotný vojenský establishment, aby si získal zpět veřejnou důvěru a vyvrátil vznášená podezření.

Bylo nejvážnějším z osmi obvinění vojensko-průmyslového komplexu, [34] čítající: (1) komplot proti civilní společnosti, (2) přehnané utajování skutečností, a z toho pramenící (3) nedostatečný dohled společnosti nad vojensko-civilními vztahy, (4) institucionální fixaci struktur vzniklých pro podporu vedení války, které se nezmenšují, ačkoliv USA nejsou ve válce, a naopak (5) připívají k tomu, že vojenskou sílu lze použít ke konfrontaci s kýmkoliv a kdekoliv na světě (6) a že na válce je možné vydělávat, (7) minimálně ve formě zvyšování vojenských výdajů, bylo nejjednodušeji prokazatelné odvinění (8) z vytváření personální unii ozbrojených sil a jednotlivých průmyslových koncernů v podobě příslušníků vojenského establishmentu zařazených do vrcholného managementu podniků vojensko-průmyslového komplexu.

Fenomén byl podroben zkoumání ze strany Kongresu a to indikovalo, že mezi roky 1959 až 1969 vzrostl počet bývalých profesionálních vojáků v hodnostech plukovníka

a vyšší zaměstnaných u nejvýznamnějších vojenských dodavatelů z 541 na 1688 osob. Podíl plukovníků vůči generálům činil v roce 1959 jenom 1,31, přičemž nejvíce bylo zastoupeno námořnictvo (250 osob); v roce 1969 se však tento poměr zvýšil na 7,88 a nejvíce zastoupeny byly vzdušné síly (755 osob). [31]

Fakticky na těchto dvou studiích vznikla Yarmolinského publikace *The Military Establishment: Its Impacts on American Society* [27], ze které čerpali i českoslovenští ideologové [30] přehlížející skutečnost, že u nás vojensko-civilní komplex rovněž existoval a bývalí vojáci, z nichž mnozí pravděpodobně patřili mezi spolupracovníky Státní bezpečnosti, do jeho podniků byli umísťováni programově. V socialistickém Československu totiž existovala pracovní povinnost, a kde jinde bylo možné využít kvalifikaci vojenských kádrů než ve speciální výrobě?

Reakcí na podezření z existence tajné aliance mezi vojáky a průmyslem dokazovanými studiemi pocházejícími z per a psacích strojů amerických akademiků bylo zavedení regulace zaměstnávání bývalých důstojníků v hodnostech majorů a vyšších v podnicích patřících do vojensko-průmyslového komplexu. Jednalo se o ohlašovací povinnost zavedenou v roce 1972 a DoD mělo povinnost předkládat Kongresu pravidelnou zprávu o zaměstnávání bývalých vojáků, kteří splňovali ustanovení Public Law 90-121, Sec. 410. [35, 36]

Nicméně nová vlna zájmu o vojensko-průmyslový komplex se vzedmula po roce 2001 s rozpoutáním **globální války proti terorismu**. Zde si nasazení amerických vojsk v Iráku a Afghánistánu vyžádalo větší přítomnost tzv. kontraktorů, než tomu bylo v předešlých konfliktech.

Jak si lze uvědomit z obr. 3, od roku 1973, kdy byly v USA ustaveny plně profesionální ozbrojené síly, rostla jejich závislost na civilním sektoru, a to ať v důsledku zcivilňování vojenských míst nebo outsourcingu/privatizaci vykonávaných činností. [37, 38, 39]

Vzhledem k výše prezentovanému modelu ozbrojených sil jako „státu ve státě“ musel růst i vliv vojensko-průmyslového komplexu. Proto není překvapivé zjištění nejvyššího rozpočtového úřadu USA GAO (General Accounting Office) z roku 2008, [40] že v roce 2006 pracovalo pro 52 největších kontraktorů ozbrojených sil USA 2435 bývalých vojáků, pracujících na DoD v hodnostech major a vyšší. Takřka dvě třetiny z nich pracovaly pro sedm největších kontraktorů. Podle odhadu GAO 422 z těchto vojáků pracovalo dříve v podobných oblastech, ve kterých byly zadávány kontrakty pro jejich nové civilní zaměstnavatele; nejméně devět bývalých vojáků přešlo k novému zaměstnavateli během trvání smluvních vztahů, které zajišťovali, a pokračovalo v práci na nich „na druhé straně barikády“.

Závěr

Vliv vojáků na civilní společnost byl vždy nahlížen s nedůvěrou. Byli považováni za potenciální zdroj ohrožení civilní moci. Z tohoto důvodu se hlavně demokratická státní zřízení snaží kontrolovat existenci ozbrojených sil jako státu ve státě. Tato kontrola je určována prostřednictvím stanovení stupně jejich správní a hospodářské soběstačnosti uvnitř daného státu.

Přesto je někdy žádoucí částečná militarizace státní správy a ekonomiky v podobě expanze vojensko-správního komplexu a vojensko-průmyslového komplexu. To jednak

z důvodu zajištění přípravy na mobilizaci státu v případě války, jednak pro potřeby udržení schopností vojenské správy využitelné při expedičním nasazení ozbrojených sil. Zatímco však převod správních činností z civilních osob na vojáky a opačně rozšiřuje a opět omezuje vliv ozbrojených sil na civilní společnost, u převodu vojenských činností na civilní sektor a naopak tomu tak být nemusí.

Privatizace činností vykonávaných vojáky může vést k posílení moci vojensko-průmyslového komplexu v podobě zvýšené závislosti ozbrojených sil na jejich dodavatelích, jak jsme toho svědky v případě USA. To je podstatné riziko zapojování civilního sektoru do činnosti ozbrojených sil, a zároveň jeden z nejsilnějších argumentů antimilitaristického hnutí obracejícího se v konečném důsledku proti ozbrojeným silám samotným.

Použitá literatura:

- [1] KANZLEITER, B. et al. *Das Unternehmen Krieg. Paramilitärs, Warlords und Privatarmeen als Akteure der Neuen Kriegsordnung*. 1. Aufl. Berlin: Assoziation A, 2003. ISBN 978-3-9359-3617-0.
- [2] POAST, P. *The economics of war*. 1st ed. New York: McGraw-Hill Irwin, 2006. ISBN 0-07-313399-X.
- [3] O'BRIEN Kevin, SARVAŠ Štefan. Soukromé armády – nový element na mezinárodní scéně. *Mezinárodní vztahy*. 1999, roč. 23, č. 4, s. 19-25.
- [4] BUREŠ, O. *United Nations Peacekeeping. Bridging the Capabilities-Expectations Gap*. 1st ed. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008. ISBN 978-3-8364-8188-5.
- [5] COTTON, S., K et al. *Hired Guns. Views About Armed Contractors in Operation Iraqi Freedom*. 1st ed. Santa Monica: RAND, 2010. ISBN 978-0-8330-4982-7.
- [6] KRÍŽ, Z. *Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice: Peripetie transformace vojensko-civilních vztahů po roce 1989*. 1.vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3590-0.
- [7] RAŠEK Antonín. Význam civilní kontroly armády: Její historie a budoucnost. *Vojenské rozhledy*, 2001, roč. 10, č. 4, s. 51-55.
- [8] PERNICA Bohuslav. Pojem bezpečnostní struktury a možnosti jeho využití pro potřeby bezpečnostní vědy. *Vojenské rozhledy*, 2007, roč. 16, č. 4, s. 26-29.
- [9] FAIRCHILD, B., GROSSMAN, J. *The War Department: The Army and Industrial Manpower*. Reprint 1st Ed. New York: University Press of the Pacific, 2002. ISBN 1-4102-0140-6.
- [10] Armáda a národ. 1. vyd., Praha: Národní rada Československá, 1938.
- [11] BROAD, R. *Conscription in Britain 1939-1964: The militarization of a generation*. 1st. Ed. Abington: Routledge, 2006. ISBN 0-714-65701-8.
- [12] CAVAR, J. at al. *Základy vojnové ekonomiky*. 1. vyd., Praha: Naše vojsko, 1980.
- [13] ANDRÁŠIK, L. at al. *Válečná ekonomika*. 1.vyd., Praha: Naše vojsko, 1989. ISBN 80-206-0124-4.
- [14] STRAKA Karel. Památník osvobození (1929-1939) a jeho předchůdci. *Historie a vojenství*. 2009, roč. 58, č. 3, s. 32-64.
- [15] FÜRST Rudolf. Ekonomické aktivity čínské armády. *Mezinárodní politika*. 1998, roč. 22, č. 5, s. 28-30.
- [16] DRŠKA Pavel. Účast ČSLA na hospodářské výstavbě při nástupe k budování socialismu v letech 1948-1954. *Historie a vojenství*. 1981, roč. 30, č. 2, s. 76-97.
- [17] MOORE, A., B. *Conscription and Conflict in the Confederacy*. 1st ed. [1st published 1924] South Carolina: University of South Carolina Press, 1996. ISBN 1-57003-152-5.
- [18] BEIWINKEL, K. *Wehrgerechtigkeit als finanzpolitisches Verteilungsproblem*. 1.Aflg. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1986. ISBN 3-8204-8965-7.
- [19] PERNICA, B. Příspěvek k metodice posuzování možností využití vnějších zdrojů v ozbrojených silách ČR. In *Využití vnějších zdrojů v podmínkách AČR*. 1. vyd., Brno: ÚSS Univerzity obrany, 2006. ISBN 80-7231143-3. S. 26-41. [odborný seminář Využití vnějších zdrojů v podmínkách AČR, Brno, Univerzita obrany 7. 12. 2005]
- [20] FELDMAN Theodore S. *Military-industrial-scientific complex*, dostupné na <<http://science.jrank.org/pages/49283/military-industrial-scientific-complex.html>>, citováno 29. 12. 2010.

- [21] HARTUG William, CIARROCCA Michelle. The Military-Industrial-Think Tank Complex. Corporate Think Tanks and the Doctrine of Aggressive Militarism. *The Multinational Monitor*, 2003, Vol. 23, No. 1,2, dostupné na <<http://multinationalmonitor.org/mm2003/03jan-feb/jan-feb03corp2.html>>, citováno 30. 12. 2010.
- [22] Dwight D. EISENHOWER, *Military-Industrial Complex Speech*, 1961, dostupné na <<http://www.h-net.org/~hst306/documents/indust.html>>, citováno 28. 12. 2010.
- [23] ŽÚNA Jaromír, Reformy bezpečnostních sektorů: podpora komplexních přístupů k řešení krizí ze strany Evropské unie je věcí také České republiky. *Vojenské rozhledy*, 2009, roč. 18, č. 4, s. 87-100.
- [24] KALČÍK, P. *Nation-building, problém obnovení bezpečnostního sektoru v Afganistanu* [diplomová práce] Praha: Metropolitní univerzita Praha, 2010.
- [25] DOBBINS, J et al. *The Beginner's Guide to Nation-Building*. 1st ed. Santa Monica: RAND, 2007. ISBN 978-0-8330-3988-0.
- [26] Bývalý šéf armády Štefka zamířil do kopřivnické Tatry. ČTK, dostupné na <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=646417>>, citováno 29. 12. 2010.
- [27] YARMOLINSKY, A. *The Military Establishment: Its Impacts on American Society*. 1st ed. New York: Harper & Row, 1971. ISBN 0-0601-4767-9.
- [28] MILLS, W. C. *The Power Elite. New Edition*. New York: Oxford University Press, 2000. ISBN 978-0-1951-3354-7 [česky: Mocenská elita, Praha: Orbis, 1966].
- [29] JODL, M. *Teorie elity a problém elity*. 1. vyd., Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-94-5.
- [30] HRÁBĚ, J. *Americké armády soudobého imperialismu*. 1. vyd., Praha: Naše vojsko, 1977.
- [31] LARSON Arthur, D. The Military-Industrial Complex and Antimilitarism. The Role of Retired Officer Employment. *Air University Review*, 1972, Vol. 23, No. 4 [May-June], pp 26-33.
- [32] MIKULÍN, A. *Vojensko-politický slovník*. 1. vyd., Praha: Naše vojsko, 1987.
- [33] NOONE Michael, F., Jr. The Military-Industrial Complex Revisited. *Air University Review*, 1978, Vol. 30, No. 1 [November-December], pp 79-83.
- [34] BAUSE George, H. Myths, Realities, and the Military-Industrial Complex. *Air University Review*, 1974, Vol. 25, No. 6 [September-October], pp 82-86.
- [35] AR 600-47, Reporting Procedures on Defense Related Employment, dostupné na <<http://www.whs.mil/library/mildoc/AR%20600-47,%2028%20March%201972.pdf>>, citováno 31. 12. 2010.
- [36] AR 600-50, Standards of Conduct for Department of the Army Personnel, dostupné na <<http://www.whs.mil/library/mildoc/AR%20600-50,%2029%20February%201988.pdf>>, citováno 31. 12. 2010.
- [37] GAO Report B-146890, Extensive Use of Military Personnel in Civilian-Type Positions, dostupné na <<http://archive.gao.gov/f0202/094055.pdf>> citováno 31. 12. 2010.
- [38] GATES, M. S., ROBBERT, A., A. *Comparing the Costs of DoD Military and Civil Service Personnel*. 1st ed. Santa Monica: RAND, 1998. ISBN 0-8330-2654-2.
- [39] DAHLMAN, C., J. *The Cost of a Military Person-Year: A Method for Computing Savings from Force Reductions*. 1st ed. Santa Monica: RAND, 2007. ISBN 978-0-8330-4151-7.
- [40] GAO Report, GAO-08-485. Defense Contracting: Post-Government Employment of Former DOD Officials Needs Greater Transparency, dostupné <<http://www.gao.gov/new.items/d08485.pdf>>, citováno 1. 1. 2011.

Zajištění obrany státu je dlouhodobý a kontinuální proces. My, vojáci, často říkáme, že naším posláním je pouze poslouchat rozkazy a plnit je. Nesmíme být tak pasivní. Nerozhodujeme sice o tom, jaké je poslání armády a jak má být nasazována, ale musíme být aktivnější při navrhování toho, jak nejlépe zorganizovat vojenskou stránku obrany České republiky a jejích spojenců.

**armádní generál Vlastimil Pícek,
náčelník Generálního štábu AČR,
Bílá kniha o obraně. Praha: MO ČR – OKP MO, 2011.**